

Немања Вујић*

истраживач приправник

Институт за савремену историју, Београд

СТВАРАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ОГЛЕДАЛУ ПРИШТИНСКОГ *ЈЕДИНСТВА* 1990 – 1992.

Апстракт: Крајем осамдесетих година XX вијека СР Босну и Херцеговину захватила су снажна друштвено-политичка кретања, а 1990. године власт су дефинитивно преузеле националне странке три конститутивна народа. Међутим, активности муслиманско-хрватске коалиције у правцу осамостаљивања републике, уз игнорисање уставног положаја српског народа, довеле су до радикализације политичког живота, издвајања српских посланика и, коначно, проглашења Републике Српске. Овај интензиван политички процес пажљиво су пратили и медији у СР Србији, што се огледа и у извјештавању приштинског *Јединства*. Анализа његових натписа, поткријељена релевантним изворима, научном литературом и мемоарском грађом, пружа цјеловиту слику тих збивања, али и увид у ставове српске јавности на Косову и Метохији у том периоду.

Кључне ријечи: Република Српска, Радован Караџић, Српска демократска странка, Косово и Метохија, *Јединство*.

*

Настанак националних странака, као три својеврсна национална покрета у етнички хетерогеној Босни и Херцеговини (БиХ), означио је почетак комплексног процеса који је 9. јануара 1992. године резултирао стварањем Републике српског народа Босне и Херцеговине, односно Републике Српске. Тај политички пут босанскохерцеговачких Срба пажљиво је праћен и у српским медијима источно од Дрине. Један од листова који је свакодневно извјештавао о њему било је приштинско *Јединство*, на основу чијих је натписа у овом раду у знатној мјери скицирана политичка борба српског народа од половине 1990. до далекосежних одлука са почетка 1992. године. Први број тог дневног листа изашао је још 25. децембра 1944.

* vujic.nemanja037@gmail.com

године у Приштини, са првобитним циљем „да обавештава житеље Косова и Метохије на српском језику о завршним операцијама ослобађања земље и конституисању нових органа власти у земљи и косовско-метохијској области“.¹ Неколико деценија касније, *Јединство* је прерасло у истинску енциклопедију писане ријечи на српском језику на Косову и Метохији. Селекција и анализа како ауторских, тако и републикованих натписа из тог листа не нуди нам само податке о наведеним политичким дешавањима, него садржи и политички портрет значајног дијела оновремене приштинске, косовско-метохијске и српске јавности уопште.

Осамдесетих година XX вијека, у складу са тенденцијама присутним у већем дијелу Источне Европе, Југославија се суочила са потребом увођења суштинских промјена у функционисању политичког и економског модела. Тај процес текао је у свих шест њених република, па тако и географски централној и етнички најкомплекснијој – БиХ. Сам по себи вишенационалан, Савез комуниста БиХ, релативно дуго је чувао стабилност у својим редовима, а тиме и у тој јединој југословенској федералној јединици која није конституисана према националном принципу, него је дефинисана као „економско-историјска цјелина“. Предуслов за то била је специфична политичка платформа те партије, која је у вријеме снажних захтјева за реформама истрајавала у идеји задржавања постојећег државног устројства и концепције југословенства. „Друже Тито, ми ти се кунемо“ – гласио је стих који је, као својеврсна заклетва, истицан током деценија постојања социјалистичке Југославије, а нарочито након смрти њеног предсједника Јосипа Броза. Исту поруку носило је и карактеристично заглавље најзначајнијег дневног листа у БиХ у периоду социјализма – сарајевског *Ослобођења*. Другог дана 1990. године, *Ослобођење* је први пут штампано без тог заглавља. Иако та наизглед незнатна промјена сама по себи није нужно означила и помјерања у друштвеном и политичком животу Републике, она је била симболичан знак доласка новог и, испоставиће се, турбулентнијег времена.²

Иако се руководство БиХ првобитно противило стварању нових странака, у питању је био процес који се на нивоу републичке партије тешко могао зауставити, те је Скупштина БиХ фебруара 1990. године ипак допустила

¹ Радослав Стојановић, *Косовска хроника или летопис „Јединства“ 1944–2004* (Београд: Алма, 2023), 13.

² Saša Mrduljaš, „Doprinos vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini“, *Suvremene teme*, IV, br.1, (2011), 47; К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. I...*, 214; Kosta Nikolić, „Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992“, u *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992 : tematska zbirka dokumenata*, priredio Kosta Nikolić (Beograd: Institut za savremenu istoriju - Fond za humanitarno pravo, 2011), 11.

организовање политичких партија. У први мах, забрањено је било страначко организовање по националној или религијској основи. У складу са тим, без националног или религијског предзнака у називу, 26. маја исте године у Сарајеву је основана Странка демократске акције (СДА), дефинисана као „странка грађана Југославије који припадају муслиманском историјско-културном кругу“. За првог председника странке изабран је Алија Изетбеговић. Недуго потом, Уставни суд БиХ прогласио је неуставним Закон из фебруара 1990, те је омогућено стварање странака и на националној основи. Та одлука била је основа за формирање Српске демократске странке (СДС). Оснивачка скупштина одржана је у сарајевској „Скендерији“ 12. јула 1990. године, а за првог председника СДС-а изабран је др Радован Караџић.³

Још прије него што је озваничена и национална странка хрватског народа у БиХ, 21. јула 1990, Скупштина БиХ је усвојила пакет уставних амандмана којима је дефинисана структура државних институција за које је предвиђено одржавање избора. Република је дефинисана као „демократска суверена држава равноправних грађана, народа Босне и Херцеговине – Муслимана, Срба и Хрвата и припадника других народа и народности који у њој живе“. Уведено је седмочлано Предсједништво као врховно извршно тијело, са по два представника српског, хрватског и муслиманског народа и једним представником „осталих“, односно Југословена. Убрзо, такође у „Скендерији“, 18. августа исте године одржан је и први општи сабор Хрватске демократске заједнице Босне и Херцеговине (ХДЗ БиХ). Ова странка је настала као огранак истоимене владајуће странке у Хрватској, а у њеној дјелатности одређујућа је била управо приврженост владајућој гарнитурџи у Загребу, на челу са председником Фрањом Туђманом. За првог председника ХДЗ БиХ изабран је Давор Периновић, који се није дуго задржао на тој позицији.⁴ Изузев три поменуте националне странке и реформисаног Савеза комуниста – Странке демократских промјена (СК

³ Коста Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 1.*, „Сви Срби у једној држави“ (Београд: Службени гласник, 2019), 216, 219; Караџић се неколико деценија касније присјећао да је очекивао да ће он „помагати и подржавати нову гарнитуру српских политичара“, али не да ће „бити један од њих“. Ипак, развој ситуације био је другачији, па је закључио: „Догађаји су били брзи и неумољиви, а сви на које сам рачунао хтели су да буду број 2, али нико број 1. Тако сам морао да пливам у мору које ме је усисало.“ (Марко Сладојевић, *Радован* (Београд: Catena mundi, 2024, 31)

⁴ К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 1...*, 223-225; Хрватски председник је брзу смјену Давора Периновића са чела ХДЗ БиХ образложио чињеницом да је он био етнички Србин. („А STA VI MISLITE - Davor Perinovic - Ispovest Srbina koji je osnovao HDZ BiH - Tv Ras“, video zapis, objavljeno 6. novembra 2017, <https://www.youtube.com/wa-tch?vUCe5DRukNto>).

– СДП), у БиХ је основано још 38 странака, које углавном нису значајније утицале на долазећа политичка дешавања.⁵

Уводна етапа тог политичког тока била је кампања пред прве вишестраначке изборе у БиХ. Један од првих приказа на почетку те политичке борбе у *Јединству* је био опширан интервју са Радованом Караџићем, већ септембра 1990. године, који је том приликом описан као „неуропсихијатар и књижевник, председник Српске демократске странке Босне и Херцеговине“, који је „успео да се вине у саме врхове популарности“, са појашњењем да „његова одмереност и реаговање са пуно слуха за сваку поједину ситуацију, једноставна реторичност и присан однос са саговорником плене“. Један од најупечатљивијих одговора односио се на питање у вези са оснивањем СДС-а: „Притисци са терена да се странка ствара трајали су седам-осам мјесеци и ми смо то одбијали, надајући се да неће доћи до подјеле политичког простора у Босни и Херцеговини. Међутим, кад смо видјели да до тога долази, схватили смо да је увелико поремећена равнотежа, да су нестали паритети и реципроцитети, те да је угрожен грађански мир, а камоли политички живот у Босни и Херцеговини. Тада смо кренули са стварањем климе и са објављивањем текстова на које смо очекивали реакцију српског народа у Босни и Херцеговини. Прве текстове објавили смо 29. јуна и дошло је до невјероватног одговора са терена, тако да смо 12. јула имали већ Оснивачку скупштину. Протекла је веома достојанствено и медијски је забиљежена као изузетан политички догађај. [...] У овом тренутку странка заиста поприма карактеристике покрета, јер Срби су живјели под једном огромном пресијом. Морам да кажем да није била никаква велика мудрост направити овакву странку. Све је било једноставно и комплетна тајна се крије у једној чаробној реченици, која би гласила отприлике овако: ‘Срби, ви постојите у Босни и Херцеговини и смијете да будете Срби!’“⁶

Сам ток предизборне кампање *Јединство* је помно испратило. У једном од текстова, под насловом „Лето у Босанској Крајини : У знаку три слова“, описана је политичка атмосфера у земљи: „На босанским путевима је, ипак, политичка декорација. Три пута по три слова, свако на својој деоници. СДС (Српска демократска странка), СДА (Странка демократске акције) и ХДЗ (Хрватска демократска заједница), судећи према овом обележју, поделиће власт након новембарских избора. Нигде, зачудно, нисмо наишли на графит са комунистичка три слова. [...] Сазнајемо да су односи са

⁵ Ivica Lučić, „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXX, br.1, (2008), 111.

⁶ Светлана Шилековић, „Наш саговорник: Др Радован Караџић, председник Српске демократске странке Босне и Херцеговине : Срби су народ реда“, *Јединство*, 6. септембар 1990, 6.

Странком демократске акције и са другим основаним странкама веома срдачни, односно још увек само на нивоу поздравних говора на скуповима. [...] Ипак, из Босне и Херцеговине, чини се, дувају ветрови оптимизма.⁷ Ипак, неколико дана касније, са нешто мање оптимизма: „Ретко је које време унело толико немира у поносу Босну као ово време задоцнелог, по много чему хировитог плурализма, на прагу XXI века. Ово лето на измаку остаће дуго у сећању Романији, Јахорини, Козари, Бјелашници, Зеленгори... због бројних противуречности које су се чуле и виделе на необично бројним скуповима на којим се национална подвојеност истицала као никада до сада. [...] Више од стотину дана у подножјима познатих планина, до сада Босне поносне, организују се једнонационална окупљања на којима, као печурке после кише, ничу странке не баш безазлене.“⁸

Непосредно пред изборе, приштински лист је у вези са могућим резултатима избора оцијенио да „ни најбољи познаваоци политичких прилика нису у стању да прогнозирају њихове исходе“, да „нико са сигурношћу не може тврдити да неће бити и бојкотовања избора“, и да би се „све политичке странке у Босни и Херцеговини могле“, „по садржини њихових програма назвати демократским, а то критеријима организовања народним, односно националним и наднационалним организацијама“. Саопштено је и да су странке, „према најновијим подацима Републичке изборне комисије, [...] за 240 посланичких места у Скупштини БиХ кандидовале укупно 1.551 свог члана“, и да се „слична, ‘огорчена, страначка борба води и за места у скупштинама 109 босанскохерцеговачких општина“, са закључком – „гласачи ће имати широк избор, за чим су, знано је, одвећ жудели“.⁹

У финишу кампање, у листу је објављена и СДС-ова *Декларација о положају српског народа у БиХ*, са закључком који је и кључна тачка програма ове странке: „За српски народ није прихватљива Босна и Херцеговина као самостална држава која егзистира сама или у конфедеративној заједници са другим државама, нити било која друга форма државног организовања којом би он био одвојен од целине српског народа или био сведен на статус националне мањине.“¹⁰

Резултат првих вишестраначких избора у БиХ била је побједа три националне странке. СДА је освојила 86 мандата, а посланика Муслимана

⁷ Светлана Шиљеговић, „Лето у Босанској Крајини : У знаку три слова“, *Јединство*, 5. септембар 1990, 7.

⁸ Драгутин Прентић, „С пута по Босни : Романија понос Срба“, *Јединство*, 25. септембар 1990, 8.

⁹ „Уочи избора у БиХ : Неизвестан дан ‘Д‘“, *Јединство*, 29. октобар 1990, 5; „Пред прве вишестраначке изборе у Босни и Херцеговини : Уста пуна демократије“, *Јединство*, 12. новембар 1990, 4.

¹⁰ „Српска демократска странка : За јединствену БиХ у Федерацији“, *Јединство*, 9. новембар 1990, 4.

укупно је било 95. СДС је освојила 72 мјеста, а српски представници укупно 77 мандата. Сви изабрани хрватски посланици долазили су из ХДЗ-а, а било их је 44. Цензус је прешло још шест странака које су укупно имале 38 посланика. Највише гласова на изборима за Предсједништво добио је Фикрет Абдић (1.045.539), а пратио га је Алија Изетбеговић (879.266), оба кандидати СДА. Кандидати СДС-а Никола Кољевић (556.218) и Биљана Плавшић (573.812) изабрани су као српски чланови, а ХДЗ-ови Стјепан Кљујић (473.002) и Фрањо Борас (416.629) као представници Хрвата. За представника национално неопредјелених грађана изабран је Ејуп Ганић¹¹ (709.691). Убрзо након избора постигнут је договор три националне странке о формирању власти, на основу кога су децембра 1990. конституисани органи власти. Иако други¹² по броју гласова, Алија Изетбеговић, договором свих је изабран за првог предсједника Предсједништва.¹³ Резултати избора у великој су мјери одражавали националну структуру БиХ, па се и Изетбеговић неколико година касније сјећао да га је Туђман наговарао да ХДЗ буде странка и Хрвата и Муслимана у БиХ 1990. године, са очекивањем „да ће добити седамдесет посто гласова“. Изетбеговић је то одбио уз коментар „да ће ХДЗ добити не седамдесет него седамнаест посто гласова“, што се и десило. Како је закључио, „то није било тешко погодити“, јер су избори, „практички, били попис становништва“.¹⁴

У *Јединству* су пренесене честитке Савезног секретара за народну одбрану генерала Вељка Кадијевића и предсједника Предсједништва Југославије Борисава Јовића, а описана је и атмосфера током првих постизборних

¹¹ И поред чињенице да је у Предсједништво изабран као представник „националних мањина“, Ганић је као високи функционер СДА активно учествовао у спровођењу муслиманске политичке платформе прије и у току рата. СДС је за представника „осталих“ предлагао припадника јеврејске заједнице. Међутим, инсистирањем на избору Ганића, СДА је остварила премоћ у том тијелу. (Радован Караџић, *Мермерне истине о Босни* (Нови Сад: Православна реч; Београд: Игам, 2016), 10)

¹² Првопласирани Абдић је после рата објашњавао да је у СДА још прије избора донесена одлука да мјесто предсједника Предсједништва припадне Изетбеговићу, те да су по објави изборних резултата на њега вршени притисци да ту позицију препусти другопласираном. Ипак, категорички је тврдио да ту одлуку није донио услед наведених притисака, него јер је у прехрамбеном предузећу „Агрокомерц“, на чијем је челу био, „било превише посла а да би се те двије дужности могле обављати паралелно“. (Fikret Abdić, *Od idola do ratnog zločinca i natrag* (Rijeka: Kvarner, 2024), 73)

¹³ К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 1...*, 228-229; „Непотпуни изборни подаци у БиХ : Предност националним странкама“, *Јединство*, 21. новембар 1990, 3.

¹⁴ Alija Izetbegović, *Sjećanja : Autobiografski zapis* (Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001), 84-85.

недјеља: „А неколико недјеља након првих послератних вишестраначких избора над централну југословенску републику се надвио готово идиличан мир. Чак и телевизијски дневници нуде смиреност. Главне личности у њима су вође три националне странке које су неприкосновено савладале медијске миљенике из редова комуниста и реформиста. Победници не журе са обећањима и формирањем владе. Желе прво ‘инвентуру наслеђеног стања’. [...] Најважнији утисак је да се у Босни и Херцеговини лакше дише. Све карте су на столу. Нема прикривања и укривања и по свему судећи иде се напред.“¹⁵

Договор три националне странке којим је формирана власт, испоставило се, није имао велике изгледе за трајан успјех. Препреку је представљала суштинска разлика у кључном опредјељењу представника три народа, а то је било питање будућности БиХ и Југославије. Иако је у предизборном периоду, и на страницама *Јединства*, објављен став СДА да „нема ни говора да је Странка демократске акције намеравала да ствара коалицију са било којом националном странком у Босни и Херцеговини, на уштрб треће, [...], јер свакоме је јасно да оне могу да воде до погоршања међунационалних односа, па чак до грађанског рата“, управо је до такве коалиције СДА и ХДЗ дошло.¹⁶

Настанком хрватско-муслиманског савезништва, уз (ин)директну подршку дијела међународне заједнице, почео је период радикализације политичког живота у БиХ, који је, испоставиће се, водио ка грађанском рату. Тај процес био је обиљежен активностима муслиманско-хрватске коалиције, која је, користећи бројчану надмоћ у Парламенту, мајоризацијом, односно прегласавањем Срба, дјеловала у правцу независности БиХ, чиме се заобилазио уставни статус српског као конститутивног, сувереног и једнакоправног народа.¹⁷ У уводној ријечи на Хашком трибуналу, Радован Караџић је изразио своје виђење мотива политичке праксе која је у БиХ практикована у овом периоду: „Не само зато што је то основни модел фундаменталистичког мишљења и деловања – доминација, превладавање, привилегије (сто посто власти као у време Отоманске империје), него, пре свега, да добију још један глас у Предсједништву за постизање исламистичког циља државе како су замислили пре педесет година актери наше драме.“¹⁸

¹⁵ „Честитка генерала Кадиевића Алији Изетбеговићу“, *Јединство*, 22-23. децембар 1990, 4; „Борисав Јовић честитао Алији Изетбеговићу“, *Јединство*, 22-23. децембар 1990, 4; Светлана Шиљековић, „Босанска Крајина након изборне победе Српске демократске странке : Пут у боље прекосутра“, *Јединство*, 7. децембар 1990, 6.

¹⁶ „Челници Странке демократске акције тврде : Коалиција – не, сарадња – да“, *Јединство*, 24. август 1990, 7.

¹⁷ S. Mrduljaš, *n.d.*, 53.

¹⁸ P. Караџић, *n.d.*, 10.

Врло снажна бојазан од таквог развоја ситуације у овом листу је предочена још у августу 1990, у вези са оснивањем СДА у Новом Пазару: „‘Фешта’ на оснивачкој скупштини муслиманске странке за Санџак у Новом Пазару злокобно је подсећала на април 1941. када су Хрвати, Муслимани и Шиптари дочекивали освајачку хитлерову војску као ‘ослободилачку’, и кад су ултрашовинисти из крила тих народа распаљивали мрачну антисрпску мржњу и оштрили каме за покољ Срба. [...] Више је него јасно да великомуслимански идеолози, са Изетбеговићем, Зулфикарпашићем и Филиповићем, на челу и великохрватски идеолози предвођени Туђманом, Шексом и Брзовићем – раде у дослуху. Ево доказа за ову тврдњу: Прво, један од челника Хрватске демократске заједнице, Д. Брозовић одушевљено је поздрављен на Оснивачкој скупштини муслиманске странке у Сарајеву, због изјаве о ‘одбрани Хрватске на Дрини’. Друго, на митингу у Новом Пазару бурно је поздрављен представник Хрватске демократске заједнице, што је асоцирало на Павлићевоу тезу о Муслиманима ‘као цвијећу хрватског народа’ и на Туђманову тезу о Муслиманима ‘као делу хрватског етничког корпуса’. Треће, мада Алија Изетбеговић тврди да његова странка неће правити никакву коалицију ни са једним од друга два народа у Босни и Херцеговини против оног трећег, чињеница је да постоји муслиманско-хрватска коалиција против српског народа у БиХ. Та коалиција је дошла до изражаја и недавно кад није усвојен захтев српског народа да се у Скупштини Босне и Херцеговине конституише паритетно састављено Веће националности, што је предуслов за успостављање равноправности Срба са Муслиманима и Хрватима. Другим речима то значи да Изетбеговић крупно лаже.“¹⁹

Још прије конститутивне сједнице Парламента БиХ, Изетбеговић је на окупљањима присталица СДА изговарао низ пријетећих порука, па између осталих и да су пред грађанима БиХ двије могућности – „грађанска република или грађански рат“. У складу са таквом реториком, ни почетак вишестраначког парламентарног живота у БиХ није био обећавајући. Већ током првих сједница, дошло је до сукоба на тему званичног језика и писма, а погледи политичких представника нарочито су се разилазили када је у питању однос према институцијама у Београду, посебно према Југословенској народној армији (ЈНА). Први већи сукоб избио је на трећој сједници Скупштине БиХ, одржаној 30. и 31. јануара 1991, када су представници Муслимана тражили да се у дневни ред уврсти *Декларација о државној суверености и недељивости Републике Босне и Херцеговине*, те *Уставни закон о називу и државним симболима Републике*. Посланици СДС-а су то одбили, инсистирајући на ставу „да је сувереност БиХ неодвојива од

¹⁹ Батрић Јовановић, „Злоупотреба демократије : Антисрпско лудило“, *Јединство*, 14. август 1990, 7.

суверености Југославије и да су носиоци републичког суверенитета, поред грађана, и три конститутивна народа“. Недуго потом, Изетбеговић је на митинзима почео говорити о могућности „одбране оружјем“, што је поновио и на четвртој сједници Скупштине, када је током полемике са Карацићем у два наврата изјавио „да би он због суверене Босне жртвовао мир, а да не би због мира жртвовао суверенитет Босне“. Карацић је на то одговорио да је „за српски народ суверенитет Југославије ‘првенствени суверенитет’ и да Срби не виде своју будућност изван Југославије, ‘немају сигурност изван Југославије и неће да живе изван Југославије’“. И поред противљења српских посланика, *Декларација о државној суверености и недељивости Босне и Херцеговине* усвојена је гласовима Хрвата и Муслимана, те је у њој, између осталог, стајало: „Република Босна и Херцеговина је суверена, јединствена и недељива демократска држава свих грађана који у њој живе, заснована на слободама и правима човјека и грађанина, на владавини права и на социјалној правди. Границе Босне и Херцеговине су непромјењиве.“ Карацић је након овога изјавио да се БиХ налази „на рубу провалије“.²⁰

У осврту на овај потез коалиције СДА и ХДЗ-а, у ауторском тексту новинара *Јединства* је закључено: „Жалосно је како смо дозволили да од примера за углед у свету postanемо пример неслоге и примитивизма. Одричући се једнопартијског ‘једномљва’, у име демократије, упали смо у једнонационално и верско безумље. Ако је то ‘модерна демократија и плурализам’ да на чело партија и република долазе они који су се деценијама залагали за разбијање ове наше домовине Југославије, а неки и кривично одговарали због тога [...], онда, хвала лепо, мени није потребна таква демократија и плурализам. Истина је да су носиоци досадашње владајуће идеологије у много чему били испод нивоа исте, а многи је и злоупотребили, због чега би се данас творци те идеологије, Маркс и други постидели, али је истина и то да би се и творац исламске идеологије, који је помоћу Алаха ујединио многобожачка арапска племена, такође застидео данашњих тзв. његових следбеника и ‘лидера’ Муслимана као што је и сам Изетбеговић, који дели а не уједињује народе.“²¹ Недуго потом, наведена *Декларација* је у листу оцијењена као „неприхватљива“, уз оцјене да је она „довела до подела у Републици“, да њоме „жели се створити правна подлога за независну Босну и Херцеговину“, а да Срби „желе да живе заједно у Југославији са осталим народима и они су за суверенитет народа а не република“.²²

²⁰ К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. I...*, 234-237; К. Николић, „Bosna i Hercegovina u vreme raspada...“, 15; I. Lučić, *n.d.*, 111.

²¹ Нурадин Ј. Балкан, „Реаговања : Селам Алији у Босни“, *Јединство*, 26-27. јануар 1991, 8.

²² „Декларација о суверенитету БиХ довела до подела : Против воље народа“, *Јединство*, 27. фебруар 1991, 4.

Проглашења независности Словеније и Хрватске додатно су пореметила већ узаврелу атмосферу у БиХ. ХДЗ и СДА су, иако формално одбацујући прогласе о независности, одбијањем и прогласа о суверенитету Југославије који су стигли из Београда, индиректно подржале словеначки и хрватски сецесионизам. Изетбеговићева изјава у Парламенту да ће и БиХ поћи путем независности ако то ураде Словенија и Хрватска, додатно је ужарила атмосферу у институцијама и цијелој БиХ. Злослутан је био и Караџићев одговор да ће „Срби почети са припремама за одбрану, да неће дозволити да било ко ‘југословенску армију понижава и поражава по босанским гудурама’“. ²³ У приштинском листу је свакако скренута пажња и на ту фазу политичког процеса: „Отцепљење Словеније и проглашење самосталне и независне државе Хрватске данашња издања листова у Босни и Херцеговини су пропратила без великих узбуђења и жучних коментаторских акцената. Чак би се рекло да су ове одлуке наших (бивших) северозападних република дочекане мирно, очекивано, па и благонаклоно“, чиме је парламентарни живот БиХ „добрио нови заокрет и замаха“ јер „започиње трајно заседање Скупштине ове републике због новонастале ситуације у Југославији“. ²⁴ Дан касније, пренесен је Караџићев коментар на Изетбеговићев приједлог да „Парламент БиХ заузме став да ‘ми у начелу немамо приговор на легитимност аката, које су донеле Хрватска и Словенија’“, истичући да би БиХ тиме „била једина република на свету која признаје отцепљење Хрватске и Словеније“. ²⁵

Документи који су додатно „ужарили“ атмосферу у БиХ били су *Меморандум – писмо о намјерама СДА*, чији је аутор Изетбеговић, и *Платформа Предсједништва СР Босне и Херцеговине о будућем устројству југословенске федерације*, чија су основа ставови о суверенитету БиХ и став да БиХ „неће прихватити никакво уставно решење будуће југословенске заједнице у којој истовремено не би биле и Србија и Хрватска.“ У том духу, и *Јединство* је преносило Изетбеговићеве изјаве да „Босна и Херцеговина неће остати у Југославији ако у њој не остану Хрватска и Словенија, односно Хрватска“, а „ко мисли другачије, прави рачун без крчмара“. На основу тога је од стране новинара овог листа оцијењено: „Изетбеговић би, изгледа, и у пакао кренуо само да је у друштву са Хрватском и Словенијом.“ ²⁶

²³ К. Nikolić, „Bosna i Hercegovina u vreme raspada...“, 17-18.

²⁴ Анђелко Анушић, „Како су у Босни и Херцеговини примљене одлуке Хрватске и Словеније о отцепљењу : Без великих узбуђења“, *Јединство*, 27. јун 1991, 4.

²⁵ „Др Радован Караџић разговарао с новинарима : Замерке Изетбеговићу“, *Јединство*, 28. јун 1991, 5; Касније, Караџић се сјећао да је постојала знатна разлика у српском погледу на два проглашена акта о независности: „Срби у БиХ нису имали никакав коментар на словеначке покушаје сецесије. Хрватска сецесија је била друга ствар, зато што су Срби у БиХ и Срби у Хрватској исти народ.“ (М. Сладојевић, *н.д.*, 43)

²⁶ „Алија Изетбеговић : БиХ неће без Хрватске“, *Јединство*, 12. јул 1991, 5; Анђелко Анушић, „Између исламизма и сецесионизма“, *Јединство*, 19. август 1991, 7.

Са друге стране, у *Јединству* је пренесен један Карацићев интервју у коме је предочио другачије виђење ситуације и могуће рјешење: „Ми имамо право да заштитимо свој начин живота, своје територије, као што и Муслимани имају право. Надам се да ће коначно и они схватити предност регионализације и направити регионе, како не би понављали историјске грешке. [...] Сада, на жалост, међу Муслиманима у Југославији преовладавају фундаменталистички занос и тежња за стварање муслиманске државе на тлу Југославије и у Европи. У Југославији то може бити само илузија и нереална тежња, која може да се освети онима који то заговарају“.²⁷ Несумњиво и јасно, интерпретације политичке ситуације у *Јединству* током љета 1991. године биле су знатно ближе линији српских политичких представника у БиХ, па је тако оцијењено да „не треба сумњати“ у то да је „Изетбеговић за чисту исламску државу“, да се он од почетка „понашао као први и једини политички државни првак Босне и Херцеговине, лоше имитирајући своје северозападне колеге Фрању Туђмана и Милана Кучана“ и „већ одавно замислио као суверену, самосталну и независну републику – државу, заборављајући, намерно дакако, да представља само један, муслимански народ“. Такође је процијењено да би прегласавањем српског народа на евентуалном референдуму о независности БиХ, он „био практички поновљен политички пројекат из Загреба који је тамошњи српски народ ставио у националну мањину, ван Устава и права на атрибуције, етничке, историјске и културне самобитности“, те да би „дошло до потпуног стапања два политичка народа (Муслимана и Хрвата), који би будућу државу Босну и Херцеговину уредили на начин сличан оном политичком моделу који је на снази у Хрватској“. Тај процес је сликовито описан као „покушај припремања свиленог гајтана за тихо гушење Срба у Босни и Херцеговини“, а да се „на путу реализације овог плана, онима који су у предизборним и изборним кампањама заједнички везивали шаховницу и зелену заставу с полумесецом у једну политичку ‘песницу’ – испречила се Српска демократска странка и српски народ у Босни и Херцеговини, и наравно, ЈНА...“²⁸

Српски политички представници су током октобра 1991. године дефинитивно одбацили могућност прихватања поменутих докумената о суверености БиХ. Непосредно пред одржавање кључног скупштинског засједања на коме је то требало бити потврђено, Карацић је био увјерен да не постоји законска основа и могућност за изгласавање наведених аката,

²⁷ „Др Радован Карацић у интервју титоградској ‘Побједи’ : Босна ће бити земља региона“, *Јединство*, 3. јун 1991, 3.

²⁸ Анђелко Анушић, „Између исламизма и сецесионизма“, *Јединство*, 19. август 1991, 7; Анђелко Анушић, Коалиција СДА и ХДЗ : Ко над Босном ‘свилен гајтан вије’“, *Јединство*, 2. септембар 1991, 6.

те је у једном телефонском разговору изјавио: „Ви можете само да нас побијете. Начина немате ни законског ни неког другог да то остварите, не смете силом на нас, а онда се зна шта је то... Они треба да понесу одговорност за грађански рат који би изазвали и за све његове последице, па и последице нестанка једног народа... Ми никога задржавати нећемо, ако хоће нека изволе, али нас извести не могу... Ја знам да ја немам начина да попустим, јер српски народ не би прихватио... И ја њима стално говорим, ја нисам креатор политичке воље српског народа, ја сам тумач те воље.“²⁹

Само засједање Парламента БиХ, одржано 14. октобра 1991. године и испуњеном изузетно упозоравајућом реториком³⁰, председник Скупштине Момчило Крајишник закључио је без стављања на гласање предложених докумената, након чега су српски посланици напустили салу. У касним ноћним сатима, у њиховом одсуству, муслимански и хрватски представници противуствано су наставили сједницу, те су акти о „реафирмацији суверености БиХ“ усвојени.³¹

Услиједиле су енергичне реакције српске стране, што је било евидентно и на страницама *Јединства*. Најприје је пренесена изјава секретара Комисије Скупштине СФР Југославије за уставна питања Радована Штурановића да се „о статусним питањима било ког од та три равноправна народа може по сили Устава БиХ одлучивати само консензусом сваког од три

²⁹ М. Сладојевић, *н.д.*, 142-143.

³⁰ Своје виђење атмосфере на овој, испоставиће се историјској, сједници Скупштине БиХ, оставила је Плавшићева: „Од другог реда па надаље смештена је највећа посланичка група СДА, дакле, одмах иза мене, тако да сам могла да пратим не само њихове јавне наступе, него до мене су допирали делови дијалога и расправа које су они између себе водили. Били су неугодни, зајапурени, острашћени као да су у трансу. Није било разлике у понашању између интелектуалаца и оних који то нису. То је био опасан излив мржње према онима који су им реметили планове, а то су српски посланици. Били су недоступни за аргументе. Шта је процедура, батали је, чуло се у тим редовима, али и ружних речи. Они су били сигурни да ће када дође до гласања имати већину, али су заборавили да је у овом случају потребна двотрећинска већина. Како је време одмицало и посланици СДС-а губили су контролу. Једина особа која је била потпуно прибрана и способна да се носи са оваквом ситуацијом био је председник Скупштине Крајишник. Нико му није могао приговорити што инсистира на процедури – па то је један од основних његових задатака. За парламент, где се не конфронтирају различити партијски ставови, него дијаметрално различити национални интереси, а поред тога је присутна и жеља да се закон потпуно заобиђе, Крајишник са својом енергијом и лукавством, био је једини способан да одржи посланике на окупу. Касније, у српском парламенту остао је исти, лукавио се са Србима на исти начин.“ (Биљана Плавшић, *Сведочим : књига писана у затвору* (Бањалука: Триопринт, 2005), 42)

³¹ Коста Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3, Разарање државе, стварање држава* (Београд: Службени гласник, 2022), 269-271.

равноправна народа“, а да „најновије одлуке крње Скупштине БиХ без представника, односно, без сагласности представника српског народа, немају уставни легитимитет и представљају грубу и неуставну мајоризацију српског народа у БиХ“. ³² Објављен је и СДС-ов „проглас српском народу, грађанима БиХ и Југославије поводом последњег заседања Републичке скупштине на којем су СДА и ХДЗ донеле Меморандум о сувереној БиХ“, у коме је оцијењено да су „посланичке групе СДА и ХДЗ, заједно са посланицима дела опозиције, покушале државни удар доносећи, методом политичког терора, противуставне одлуке, којима су желели поништити традицију заједничког живота Срба, Муслимана и Хрвата“ и да је тиме „озбиљно угрожен уставноправни поредак, заснован на суверенитету и равноправности конститутивних народа, а отворен пут у безакоње и хаос“, са закључком: „Ако се у Скупштини БиХ не очува уставноправни поредак, српски народ ће успоставити правни поредак усаглашен са Уставом СФРЈ, обезбедити поштовање савезног Устава, савезних закона, грађанских и националних права и организовати своју законодавну, извршну и судску власт која му као сувереном народу припада.“ ³³

Биљана Плавшић је у својим сјећањима објаснила више степена неуставности и незаконитости изгласане одлуке: „1. Меморандум својом суштином задире у међунационалне односе, те као такав пре изгласавања у Скупштини мора проћи кроз Комисију за националну равноправност у којој се одлуке доносе консензусом, а то није учињено. 2. Да би таква врста предлога могла да се прихвати у Скупштини мора бити изгласана двотрећинском већином, а то није био случај. 3. Скупштинским заседањем иза 23 часа, дакле у наставку, председавао је потпредседник који по Пословнику може председавати Скупштином само ако га за то овласти председник, а овлашћење није дато. Ова три основна процедурална пропуста чине Меморандум неважећим. 4. Али оно што је суштинско, преко чега се није могло прећи, јесте чињеница да представници једног народа, српског народа, нису били присутни при гласању. Преваром им је ускраћена могућност да се изјасне.“ ³⁴

Услиједио је одговор Клуба српских посланика, који су 24. октобра 1991. на свом засједању донијели *Одлуку о оснивању Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини* ³⁵, која је дефинисана као „највиши представнички и законодавни орган српског народа у Босни и Херцеговини“. Њу су сачиња-

³² „Изјава Радована Штурановића : Одлуке Скупштине БиХ – неуставне“, *Јединство*, 16. октобар 1991, 3.

³³ „Проглас Српске демократске странке БиХ : Коалиција покушала државни удар“, *Јединство*, 16. октобар 1991, 5.

³⁴ Б. Плавшић, *н.д.*, 43.

³⁵ У августу 1992. године добија коначни назив Народна скупштина Републике Српске (НСРС).

вали посланици СДС-а и, такође парламентарног, Српског покрета обнове (СПО), а дата је могућност и другим српским посланицима да приступе. Истакнуто је да српски посланици настављају рад и у Скупштини БиХ, осим „у случајевима када се оцени да скупштинска акта која се разматрају и усвајају угрожавају равноправност и национални интерес српског народа у БиХ“. Као њен задатак је дефинисано да разматра и одлучује „о питањима која се односе на остваривање равноправности српског народа са осталим народима и народностима који живе у Босни и Херцеговини и заштиту интереса српског народа уколико би ти интереси били угрожени одлукама Скупштине СРБиХ.“³⁶

У *Јединству* је оцијењено да „конституисањем Скупштине српског народа, босанскохерцеговачки СДС настоји да спасе сав српски народ у овој републици, у максимално могућној мери“ и да је тај спас „дошао у прави час, у моменту кад је српском народу Босне и Херцеговине озбиљно запретила опасност да буде атрибуиран као национална мањина“. Појашњене су и кључне одлуке новоформиране Скупштине: „Кључна, базична, одлука Српске скупштине јесте – останак српског народа Босне и Херцеговине у заједничкој држави Југославији, односно са Србијом, Црном Гором, САО Крајином, САО Барањом, САО Славонијом и западним Сремом и свима другима који драговољно желе да остану у тој новој Југославији. Друга одлука коју је Српска скупштина донела и усвојила – јесте расписивање плебисцита (9. и 10. новембра) о останку српског народа Босне и Херцеговине у заједничкој држави. [...] Углавном, представници српског народа у овој републици учинили су оно што је реално, највише могуће, оно што је нужно и потребно. Више од тога и изван тога – за сада је немогуће.“³⁷

На првој сједници новопроглашене Скупштине, њен предсједник Момчило Крајишник је образложио мотиве и сврху тог чина: „Основни разлог лежи у озбиљном покушају нарушавања националног суверенитета српског народа у БиХ и његовог уставно-правног положаја у Југославији, а тиме и угрожавања опстанка на територијама у БиХ на којима живи од памтиввијека. Главни разлог успостављања Скупштине произилази из потребе да српски народ у БиХ, као државотворан народ, на демократски и одговоран начин одлучи о својој националној судбини, односно о свом положају у заједничкој држави. У конституисању Скупштине српског народа у БиХ српски посланици полазе од природног права на самоопредјељење које је кодификовано у савезном и републичком Уставу и верификовано у

³⁶ Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ), МICT-15-96 Stanisic and Simatovic, *Decision on proclaiming the Constitution of the Serb Republic of Bosnia and Herzegovina adopted by the assembly of the Serb People in BiH, dated 28 February 1992.*, 1.

³⁷ Анђелко Анушић, „Након конституисања Скупштине српског народа у БиХ : Спас у прави час“, *Јединство*, 26-27. октобар 1991, 6.

низу међународних конвенција и докумената. [...] Смисао наше Скупштине је поглавито у томе да се каже ‘не’ поменутом нарушавању националног суверенитета српског народа у БиХ и да се одбаце покушаји да се о државној судбини нашег народа одлучује без његовог пристанка и против његове политичке воље коју изражавају на демократски начин изабрани посланици. Казано одређеније, смисао конституисања Скупштине српског народа у БиХ је у томе да овај народ – и кроз највишу институцију законодавне власти – узме судбину у своје руке, а то превасходно значи да се кроз овај високи дом посвједочи воља српског народа да у својим историјским и етничким територијама остане у заједничкој држави Југославији.³⁸ Неколико деценија касније, Карацић је у Хагу објаснио да је до одвајања српских посланика из Скупштине БиХ учињено, како је рекао, „да бисмо извршили притисак на СДА да одустане од својих ратних планова“.³⁹ Са друге стране, тадашњи Изетбеговићев колега у Предсједништву и СДА, Фикрет Абдић, ову бескомпромисну политику коалиције СДА и ХДЗ, која је видно водила ка заоштравању политичке ситуације, видио је као тежњу предсједника Предсједништва да остане на тој позицији дуже него што је у редовним околностима било предвиђено: „Одредба преузета из социјалистичког устава БиХ како у ратно вријеме функција предсједника Предсједништва БиХ може бити продужена, мотивирала је Алију да не дјелује на смиривању сукоба у БиХ и избјегавању рата.“⁴⁰

Пред најављени плебисцит, *Јединство* је пренијело изјаву Радована Карацића поводом ситуације у којој се српски народ у БиХ нашао. Он је изјавио да је „српском народу у овој републици потпуно јасно шта би значило остати у независној и сувереној Босни и Херцеговини“ и да се по том питању српски народ већ изјаснио на првим вишестраначким изборима, али да је годину дана након њих „одзив српског народа још већи, јер је српски народ током постизборног периода видио шта значи сецесија, шта значи одвајање једне републике од Југославије, са колико је то крви и патње плаћено“. Упитан за правно утемељење посљедњих потеза српских политичких представника, изјавио је: „Ако постоји ишта што нема своје правно утемељење, онда је то такозвани меморандум суверености Босне и Херцеговине, који је донесен на илегалном састанку“, те је закључио: „То што наши партнери изигравају све могуће божије, људске и уставне законе говори о тешкоћама заједничког живљења у које су нас они довели

³⁸ „Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, у: *Грађа за историју Републике Српске I : Документи о стварању Републике Српске*, прир. Георгије Вулић (Источно Сарајево: Институт историјских наука Универзитета у Источном Сарајеву, 2025), 26, 29; К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3...*, 276.

³⁹ Р. Карацић, *н.д.*, 113.

⁴⁰ F. Abdić, *н.д.*, 108.

кршећи свега што смо се договорили. Они не могу да кажу шта српски народ сме, а шта не сме.⁴¹

Референдумско питање за српске гласаче је гласило: „Да ли сте сагласни са одлуком Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, од 24. октобра 1991. године, да српски народ остане у заједничкој држави Југославији, са Србијом, Црном Гором, САО Крајина, САО Славонија, Барања и Западни Срем, те другима који се за останак изјасне?“⁴², док су припадници осталих народа одговарали на питање: „Да ли се изјашњавате да Босна и Херцеговина као равноправна република остане у заједничкој држави Југославији са свим другима који се тако изјасне?“⁴³ Плебисцит је одржан 9. и 10. новембра 1991. године, а на биралишта је, према подацима СДС-а, изашло 1.211.374 грађана – од тога 1.162.032 српске и 49.342 других националности. „За“ је гласало чак 1.210.041 њих.⁴³ Влада у Сарајеву није признала резултате плебисцита који су оцијењени као неуставни, неважећи и кривотворени.⁴⁴

Јединство је поред информација везаних за БиХ, нарочиту пажњу посветило гласању оних са правом гласа који су живјели у Црној Гори и Србији, а нарочито на Косову и Метохији, са закључцима да, „поред Срба у Београду и другим крајевима Србије је гласао и један број Муслимана и Хрвата“, те да је „изјашњавање текло по плану“.⁴⁵ У том листу је оцијењено да је прва одлука Скупштине српског народа БиХ „добила је свој легитимитет на плебисциту српског народа“. Када су у питању оцјене ХДЗ-а и СДА да је плебисцит „некакав нелегитиман и неуставан чин“, наведено је само да су они „само који месец раније, свесрдно подржали плебисцит Словенаца и Хрвата за одцепљење од Југославије“.⁴⁶

Предсједништво БиХ је 21. децембра 1991, поново уз противљење српских представника, од Европске заједнице (ЕЗ) тражило признање независности. Као реакција на тај чин, Скупштина српског народа истог

⁴¹ „Изјава др Радована Карацића : Српски народ не трпи диктат“, *Јединство*, 31. октобар 1991, 3.

⁴² MKSJ, МСТ-15-96 Stanisic and Simatovic, *Assembly of the Serb People in Bosnia and Herzegovina, Ballot Paper*, 1-2.

⁴³ MKSJ, IT-03-68 Oric, *Report on the results of the Plebiscite of the Serbian People in BH held on 9 and 10 November 1991, dated 11 November 1991*, 1.

⁴⁴ Jovan Divjak, „Prva faza rata 1992-1993: borba za opstanak i nastavak Armije RBiH“, u: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, urednici Branka Magaš i Ivo Žanić (Zagreb: Jesenski i Turk – Sarajevo: Dani, 1999), 182; К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3...*, 277-280.

⁴⁵ „Црна Гора : Потражња за жутих листићима“, *Јединство*, 11. новембар 1991, 5; „Србија : Одазвали се и Муслимани“, *Јединство*, 11. новембар 1991, 5; „Косово и Метохија : Гласови за Југославију“, *Јединство*, 11. новембар 1991, 5.

⁴⁶ Анђелко Анушић, „Плебисцит у Бањалуци и Босанској Крајини : Листом за Југославију“, *Јединство*, 12. новембар 1991, 5.

дана је одлучила да се најкасније до 14. јануара 1992. године прогласи Република српског народа БиХ.⁴⁷ На том засједању, Караџић је, између осталог, са скупштинске говорнице поручио: „Наши партнери у власти не поштују ни Божје ни људске законе. Нема регулације, нема регуле, нема института у документима као што су Устав или одлуке Скупштине БиХ коју они поштују. [...] Господо, над нама се врши од дана избора до данас невиђено насиље. Први дан у Скупштини БиХ обиљежен је насиљем. Од нас се захтијевало да се промијени заклетва коју полагају посланици. Око тога смо провели неколико часова усаглашавања и српска страна је ради мира у кући попустила... [...] У исто вријеме наши партнери плаше своје народе Србима, Српском демократском странком и врше невиђену антисрпску кампању против српског народа, против српских странака и против њихових вођстава. [...] Господо, у уставно-правном смислу БиХ не постоји. Она је порушена од стране најодговорнијих људи у органима власти људи из СДА и ХДЗ.“⁴⁸

У *Јединству* је наведено да српски чланови Владе „сматрају да је овим актом грубо нарушен и повређен Устав СР БиХ и Закон о Влади Босне и Херцеговине“, те да је такав потез Владе „безобзиран, арогантан, искључив“ и „без икаквог значаја“, а да је српски народ „сасвим занемарен и заобиђен, као да не постоји“. Изетбеговић је још једном окарактерисан као неко ко је „био више председник Странке демократске акције него председник босанско-херцеговачког Председништва“, и то „наивно замишљајући да у Босни и Херцеговини живи само један народ“.⁴⁹

Најављена одлука од 21. децембра 1991. спроведена је на засједању Скупштине српског народа БиХ 9. јануара 1992. године, када је донесена *Декларација о проглашењу Републике Српског народа Босне и Херцеговине*. У приштинском листу је објављено: „Скупштина српског народа Босне и Херцеговине данас је у Сарајеву прогласила Републику српског народа Босне и Херцеговине. Према усвојеној *Декларацији о проглашењу*, Република српског народа БиХ налази се у саставу савезне државе Југославије, као њена федерална јединица. Она обухвата подручја српских аутономних регија и области и других етничких целина у Босни и Херцеговини, укључујући и подручја на којима је српски народ остао у мањини због геноцида који је над њима извршен у току Другог светског рата.“⁵⁰ Исто

⁴⁷ К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3...*, 289.

⁴⁸ MKSJ, МICT-15-96 Stanisic and Simatovic, *Shorthand record of the 4th session of the Republika Srpska Assembly, dated 21 December 1991*, 39-41.

⁴⁹ „Реаговање српских министара на одлуку Владе БиХ : Противуставни захтев за сувереност“, *Јединство*, 21. децембар 1991, 3; Анђелко Анушић, „Изетбеговићева безобзирност“, *Јединство*, 3. јануар 1992, 7.

⁵⁰ „Скупштина српског народа Босне и Херцеговине : Проглашена Република српског народа“, *Јединство*, 10. јануар 1992, 3.

дана пренесена је Карацићева изјава да дотадашњи коалициони партнери СДС-а „ни једног тренутка се не труде да узму у обзир да овде живи српски народ, а све потезе које повлаче као да су срачунати, не да Срба нема, него да Србе иритирају“, са закључком да „јединствене БиХ више нема“, „јер нема више јединствене Југославије“.⁵¹ Већ дан касније, о околностима у којима је донесен деветојануарски акт, новинар *Јединства* разговарао је са предсједником Аутономне регије Крајина Војом Купрешанином, који је оцијенио да је она „оправдана и умесна“, јер Парламент БиХ „није функционисао, консензус није поштован, а антисрпска коалиција у лику СДА-ХДЗ била је присутна“, те да српски народ, „суверен и државотворан народ, и учествовао је у стварању ове државе, због чега има пуно право да се определи да живи са ким хоће“.⁵² Име Републике Српског народа Босне и Херцеговине у септембру исте године је промијењено у коначно – Република Српска.

Настанак Републике српског народа Босне и Херцеговине, како је то у више наврата потврдио и њен први предсједник – Радован Карацић – није био политички циљ Срба у БиХ. Односно, како је он прецизирао, „тај циљ је била Југославија“, а „Република Српска је створена из нужде, и као врло болан компромис српске стране да пристане да изиђе из Југославије“. Односно, како је он дефинисао већину српских потеза од 1990. до 1992. године: „Срби нису имали *акције*; Срби су имали *реакције*.“⁵³

Предсједништво БиХ, без српских чланова, већ дан послије, 10. јануара 1992, оцијенило је да је у питању „противуставни акт који не производи правне последице“, а десет дана касније, Парламенту је поднијет захтјев да се распише референдум о независности чији би резултати били основа за међународно признање, што је гласовима муслиманских и хрватских посланика и учињено. Била је то посљедња сједница Парламента БиХ у мирнодопским условима и њена одлука јесте водила БиХ ка (једнострано проглашеној) самосталности, али и епилогу који је, као могућност, Радован Карацић наговјестио већ приликом свог првог интервјуа *Јединству*, септембра 1990. године: „Надам се да ће све националне странке у Босни и Херцеговини дати допринос консолидацији националних прилика, како би политички послови могли да се обаве на демократски начин: разговорима и преговорима, уговорима, а не каменовањем аутобуса, хушкањима, захтјевима

⁵¹ „Конференција за штампу у СДС БиХ : Расту шансе мале Југославије“, *Јединство*, 10. јануар 1992, 3.

⁵² Анђелко Анушић, „Председник АР Крајина Војо Купрешанин о проглашењу Српске Републике Босне и Херцеговине : Српска Република – синтеза регија“, *Јединство*, 11-12. јануар 1992, 4.

⁵³ Р. Карацић, *н.д.*, 16, 61.

за националним прекрајањем граница, насиљем које би могло да води у катастрофу и грађански рат.“⁵⁴

* * *

Период од конституисања власти након првих вишестраначких избора у БиХ крајем 1990. године до дефинитивног проглашења Републике српског народа Босне и Херцеговине, односно Републике Српске, 9. јануара 1992. године, био је, и у БиХ, и на Космету – „време ни рата ни мира“ – како се и у *Јединству* једном приликом оцјењује.⁵⁵

Чврсту уређивачку политику и препознате ставове овог дневног листа већ током првих година југословенског ратног вртлога илуструју и оцјене његове дјелатности које су стизале и из Загреба, јер је на програму Хрватске телевизије критиковано његово извјештавање. Илустративна потврда позиција на којима је *Јединство* стајало јесте управо одговор уредништва на те критике: „С обзиром на то да је критика упућена из информативне куће која под диригентском палицом поглавника Хитреца⁵⁶ већ месецима најмонструознијим лажима и минхаузеновским егзибицијама и подвалама напада српски народ и Југословенску народну армију, свака критика упућена на рачун писања ‘Јединства’ из поменуте куће у ствари доказује да је и ‘Јединство’ на правом путу објективног информисања“.⁵⁷

Све то вријеме, у фокусу новинара и уредника *Јединства* била су преваходно дешавања на Косову и Метохији – сепаратистичке акције Албанаца, њихово политичко организовање, протести, блокаде и друге врсте неријетко насилних акција на том простору. Са тим у вези, пажљиво је праћено и држање косовско-метохијских Срба и њихових политичких представника. Својеврсни увод у процесе разбијања југословенске државе од почетка 1990. чинили су извјештаји о 14. конгресу СКЈ, а већ од љета исте године као кључне теме јављају се питања статуса Словеније и Хрватске. У истом периоду, као тема на страницама *Јединства* појављује се и политичка ситуација у БиХ. Међутим, све до пред крај 1991. године, она је дјелимично остала у сјенци знатно интензивнијих дешавања у Хрватској.

⁵⁴ К. Николић, *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3...*, 304, 308; I. Lučić, *n.d.*, 134; Светлана Шиљековић, „Наш саговорник: Др Радован Караџић, председник Српске демократске странке Босне и Херцеговине : Срби су народ реда“, *Јединство*, 6. септембар 1990, 6.

⁵⁵ Милутин Козарица, „Време ни рата ни мира : Прете крвопролићем“, *Јединство*, 8. јул 1991, 5.

⁵⁶ Хрвоје Хитрец (1946), хрватски публициста и драматург. Генерални директор Хрватске радио-телевизије 1990-1991. године. („Hitrec, Hrvoje“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/hitrec-hrvoje>)

⁵⁷ „ХТВ критикује ‘Јединство’“, *Јединство*, 27-28. јул 1991, 1.

Свакодневним извјештавањем, *Јединство* је путем текстова својих ратних репортера, али и на основу информација преузетих из агенција и других медија, било значајна компонента оновременог српског медијског простора. Његова примарна функција била је информисање јавности, али је оно, несумњиво, одиграло и улогу у обликовању ставова дијела српског јавног мњења, оно је чинило – како је у монографији овог дневног листа наведено – „језгро и матицу сваковрсног окупљања Срба и Црногораца у националном, културном и духовном смислу“, а у његовим натписима се огледала „сва косовско-метохијска стварност од Другог светског рата до данас“.⁵⁸ Политичке промјене, персоналне, а затим и уставне, које су се десиле на Косову и Метохији крајем осамдесетих година, учиниле су да се у сљедећим годинама готово сасвим избришу осјетне разлике које су до тада постојале између уређивачке политике *Јединства* са једне и кључних престоничких медија са друге стране. Из тог разлога, натписе *Јединства*, који су превасходно били упућени српским читаоцима у јужној покрајини, можемо са пуним правом препознати и као доминантну интерпретацију наведених догађаја у српској јавности уопште.

Необјављени извори:

Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ), Обједињена судска документација – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Unified Court Records Database.

Објављени извори:

Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992 : tematska zbirka dokumenata, priredio Kosta Nikolić (Београд: Институт за савремену историју - Фонд за хуманитарно право, 2011).

Грађа за историју Републике Српске I : Документи о стварању Републике Српске, прир. Георгије Вулић. Источно Сарајево: Институт историјских наука Универзитета у Источном Сарајеву, 2025.

Караџић, Радован. *Мермерне истине о Босни*. Нови Сад: Православна реч; Београд: Игам, 2016.

Научне монографије:

Николић, Коста. *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 1, „Сви Срби у једној држави“* (Београд: Службени гласник, 2019).

⁵⁸ Р. Стојановић, *н.д.*, 13.

Николић, Коста. *Југославија, последњи дани : 1989-1992. Књ. 3, Разарање државе, стварање држава* (Београд: Службени гласник, 2022).

Сладојевић, Марко. *Радован*. Београд: Catena mundi, 2024.

Стојановић, Радослав. *Косовска хроника или летопис „Јединства“ 1944–2004*. Београд: Алма, 2023.

Радови из часописа и зборника радова:

Mrduljaš, Saša. „Doprinos vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini“. *Suvremene teme*, IV, br. 1, (2011), 45-60.

Lučić, Ivica. „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“. *Časopis za suvremenu povijest*, XXXX, br. 1, (2008), 107-140.

Divjak, Jovan. „Prva faza rata 1992-1993: borba za opstanak i nastavak Armije RBiH“. U: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Urednici Branka Magaš i Ivo Žanić, 181-205. Zagreb: Jesenski i Turk; Sarajevo: Dani, 1999.

Штампа:

Јединство – Приштина, 1990, 1991, 1992.

Интернет извори:

„A STA VI MISLITE - Davor Perinovic - Ispovest Srbina koji je osnovao HDZ BiH - Tv Ras“, video zapis, objavljeno 6. novembra 2017, <https://www.youtube.com/wa-tch?vUCe5DRukNto>.

„Hitrec, Hrvoje“, Hrvatski biografski leksikon, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/hitrec-hrvoje>.

Литература:

Abdić, Fikret. *Od idola do ratnog zločinca i natrag*. Rijeka: Kvarner, 2024.

Izetbegović, Alija. *Sjećanja : Autobiografski zapis*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001.

Плавшић, Биљана. *Сведочим: књига писана у затвору*. Бањалука: Триопринт, 2005.

*Summary***Nemanja Vujić****THE FORMATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA
IN THE PRIŠTINA NEWSPAPER *JEDINSTVO*, 1990–1992**

Abstract: In the late 1980s, most Eastern European countries underwent significant socio-political changes aimed at reforming their economic and political systems. This wave of transformation also reached Bosnia and Herzegovina, a central republic within Yugoslavia, where multi-party political organization was legalized in 1990. The first multi-party elections brought victory to national parties representing the three constituent peoples: the Party of Democratic Action (SDA), the Serbian Democratic Party (SDS), and the Croatian Democratic Union (HDZ). Though they initially formed a coalition government, fundamental disagreements over the future status of Bosnia and Herzegovina quickly emerged. The formation of a Croat-Muslim alliance, supported in part by the international community, intensified political tensions and led to the marginalization of the Serbs' constitutional status as a constituent, sovereign, and equal people. In response, Serbian representatives established the Assembly of the Serbian People in Bosnia and Herzegovina, followed by the Declaration proclaiming the Republic of the Serbian People of Bosnia and Herzegovina. This escalating political process was closely followed by media outlets in the Socialist Republic of Serbia. One such outlet was *Jedinstvo*, a daily newspaper published in Priština. The paper's coverage is examined here alongside unpublished Hague Tribunal sources, scholarly literature, journalistic accounts, video materials, and memoirs. Together, these sources provide a comprehensive overview of the complex developments that led to a three-and-a-half-year civil war, while also shedding light on the attitudes of the Serbian public in Kosovo and Metohija during this period.

Keywords: Republic of Srpska, Radovan Karadžić, Serbian Democratic Party, Kosovo and Metohija, *Jedinstvo*.